

УДК 378:796.011

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ» У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Олексієнко Я.І., старший викладач

кафедри теорії та методики фізичного виховання

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Головатенко О.М., старший викладач
кафедри права і соціально-гуманітарних дисциплін

*Черкаський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

Зуєнко М.І., старший викладач
кафедри права і соціально-гуманітарних дисциплін

*Черкаський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

У статті висвітлено проблеми навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у вищих закладах освіти України. Розглянуто перспективи повноцінного входження фізичного виховання України в Болонський освітній процес і навпаки. Проаналізовано систему побудови та функціонування фізичного виховання в країнах Європи та США. Обґрунтовано важливість упровадження інноваційних технологій у фізичне виховання та спорт, поетапного розширення факультативної та секційної роботи за вибором студента.

Ключові слова: фізичне виховання, фізична культура, спорт, Болонський процес, студент, викладач, здоров'я, вищий заклад освіти, інтеграція, самостійна робота, навчальна дисципліна.

В статье освещены проблемы учебной дисциплины «Физическое воспитание» в высших учебных заведениях Украины. Рассмотрены перспективы полноценного входления физического воспитания Украины в Болонский образовательный процесс и наоборот. Проанализирована система построения и функционирования физического воспитания в странах Европы и США. Обоснована важность внедрения инновационных технологий в физическое воспитание и спорт, поэтапного расширения факультативной и секционной работы по выбору студента.

Ключевые слова: физическое воспитание, физическая культура, спорт, Болонский процесс, студент, преподаватель, здоровье, высшее учебное заведение, интеграция, самостоятельная работа, учебная дисциплина.

Oleksiyenko Ya.I., Golovatenko O.M., Zuyenko M.I. PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE EDUCATIONAL DISCIPLINE “PHYSICAL EDUCATION” IN HIGHER EDUCATION BODIES OF UKRAINE’S EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE BOLOGNA PROCESS

Many problems related to the organization of the educational process on the physical education of students of Ukrainian higher education institutions require a detailed study through the integration of Ukraine into the Bologna process in recent years. There is a question about the place and volume of teaching “Physical education” in the system of national education, independent work of students and classes in sports sections, as well as an optional form of training in physical culture, etc.

The purpose of the research: to substantiate the role, place and significance of the discipline “Physical education” for students of higher educational institutions of Ukraine in the conditions of the Bologna process and to identify possible ways of developing physical education in the prism of the Euro-regional educational processes.

Results. In connection with the integration of Ukraine into the European educational space, many issues related to the organization of the educational process of students of higher educational institutions of Ukraine require a more detailed study. The task of implementing the principles of the Bologna process is, in particular, in improving the quality of higher education. Therefore, there is a question about the place and amount of teaching “Physical education” discipline in the national education system in connection with the entry of Ukraine into the educational and scientific space of Europe. In addition, legislative and regulatory reforms, which are sometimes controversial, were unjustifiably delayed; this resulted in a decrease in the effectiveness of the system of physical education in higher education institutions. Physical education does not contribute to the development of value orientations for a healthy lifestyle in students; sometimes it is not interesting and not effective. In this regard, almost all of them are unanimous in their opinion that the growing requirements for health and preparation of students make it necessary to modernize the educational process of physical education, in particular through the use of advanced technologies and modern organizational and methodological decisions.

Key words: physical education, physical culture, sports, Bologna process, student, teacher, health, higher education institution, integration, independent work, educational discipline.

Постановка проблеми. Студенти вищих закладів освіти (далі – ВЗО) – це майбутні фахівці з вищою освітою, а тому вони значною мірою визначають майбутнє нашої держави. У зв'язку з цим вони повинні не тільки мати високий рівень професійної підготовленості та компетентності, але й бути фізично витривалими, працездатними, духовно та фізично здоровими. Однак, за численними науковими даними, останнім часом в Україні спостерігається стійке погрішення стану здоров'я студентської молоді, збільшення кількості студентів, які займаються в спеціальних медичних групах: в окремих гуманітарних ВЗО їх кількість досягає 30–40 %, а понад 50 % – із незадовільною фізичною підготовленістю. Тож існує протиріччя між рівнем соціальних вимог та ефективністю фізичного виховання студентів, від якого значною мірою залежить стан здоров'я, рівень працездатності, професійне майбутнє молоді.

В останні роки у зв'язку з інтеграцією України до європейського освітнього простору багато питань, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу студентів ВЗО України, потребують детальнішого вивчення. Завдання реалізації принципів Болонського процесу полягає, зокрема, у підвищенні якості вищої освіти. Тому виникають питання про місце та обсяг викладання дисципліни «Фізичне виховання» у національній системі освіти у зв'язку із входженням України в освітній і науковий простір Європи. Окрім того, нормативно-правові реформи, які іноді є суперечливими, невідповідають затяглися, внаслідок чого знизилася ефективність системи фізичного виховання ВЗО. Фізичне виховання не сприяє розвиткові ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя в студентів, подекуди є не цікавим і не ефективним. У зв'язку з цим практично всі одностайні в думці, що зростаючі вимоги до здоров'я та підготовки студентів зумовлюють необхідність модернізації навчально-виховного процесу з фізичного виховання, зокрема, за допомогою використання новітніх технологій і сучасних організаційно-методичних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останнє десятиліття з'явилося багато наукових досліджень і публікацій, які висвітлюють питання інтеграції українських вищих закладів освіти загалом і дисципліни «Фізичне виховання» зокрема в Болонський процес [1–3; 5; 6; 8–10; 12–14].

Вітчизняні фахівці з фізичної культури сьогодні перебувають у пошуку шляхів реформування як системи фізичного виховання, так і системи підготовки фізкультурних кадрів, що відповідають європейським

стандартам. Саме їм у найближчому майбутньому належить здійснити на практиці у вищій школі кардинальні зміни, які визначені Болонським процесом [14, с. 31–36].

У зв'язку з цим звертає на себе увагу дослідження В.С. Мунтяна та В.І. Пліска, які вивчають реформування фізичного виховання та підкреслюють значущість ролі та функцій кафедр фізичного виховання, впровадження в навчальний процес інноваційних технологій, зокрема, мотиваційного характеру; наголошують на важливості масового спорту серед молоді тощо [10, с. 223].

Актуальною є праця Г.П. Грибана, який вивчає шляхи впровадження вимог ECTS в дисципліну «Фізичне виховання» в європейському освітньому просторі. Проаналізувавши систему фізичного виховання західних країн, автор зауважує, що кредитно-модульної системи навчання й оцінювання з фізичного виховання в не фізкультурних ВЗО в європейському та світовому освітньому та науковому просторі сьогодні не існує, тому що фізичне виховання не входить до навчальних планів університетів, а є самостійною роботою студентів. Тому немає потреби розробляти та впроваджувати кредитно-модульну систему навчання з дисципліни «Фізичне виховання» відповідно до вимог ECTS [3].

О.В. Зеленюк та А.В. Бикова вважають, що трансформація мети та завдань із навчальної дисципліни «Фізичне виховання», пов'язаних із перебудовою системи національної освіти у напрямі її інтеграції до європейського освітнього простору, має базуватися на двох філософських принципах, а саме:

– перший – принцип турботи про себе, про власне здоров'я та дотримання зasad здорового способу життя;

– другий – принцип формування гармонії тіла та душі, створення фізично та духовно досконалої особистості [8, с. 373–378].

Цікаві результати дослідження отримали В.М. Корягін та О.З. Блавт із виявлення параметрів функціонування системи фізичного виховання й контролю в освітніх установах США та країнах Європи. Автоматично доступно розкрито систему фізичного виховання та спорту розвинутих країн, вказано на їхню специфіку й особливості, порівняно з українською. Описано й детерміновано ключові засади, що забезпечують розповсюдження занять фізичною культурою та спортом в освітніх установах зарубіжних країн [9].

Актуальним є дослідження О.В. Попрошашаєва, О.А. Біліка, М.В. Островського, які на підставі аналізу чинних нормативно-правових актів визначили державний стандарт щодо організації викладання навчальної

дисципліни «Фізичне виховання» у ВЗО України та сформулювали головні завдання роботи кафедри фізичного виховання в період реформування системи освіти України в контексті інтеграції українських ВЗО в європейський освітній простір [13, с. 37].

Але дискусії та суперечки між фахівцями, урядовцями, керівниками ВЗО щодо необхідності та форми проведення занять із фізичного виховання тривають і далі; кількість занять із фізичного виховання у ВЗО України постійно зменшується: з 4 годин на тиждень на 1–4 курсах до 2 годин на тиждень на 1 і 2 курсах у більшості вищих закладів освіти України, а в деяких приватних університетах заняття з фізичного виховання навіть не передбачені навчальною програмою; стан здоров'я та фізичної підготовленості студентів погіршується.

Актуальність визначененої проблеми, її важлива соціальна та практична значущість як для суспільства загалом, так і для студентської молоді зокрема зумовили вибір теми нашого дослідження.

Постановка завдання. Метадослідження – обґрунтувати роль, місце та значення навчальної дисципліни «Фізичне виховання» для студентів ВЗО України в умовах Болонського процесу та визначити можливі шляхи розвитку фізичного виховання в призмі євроінтергаційних освітніх процесів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення матеріалів науково-методичної літератури, нормативно правових актів, інших джерел інформації, педагогічні спостереження й усне опитування, вивчення практичного досвіду фахівців, методи узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні десятиліття в різних країнах світу фізичне виховання стало розглядатися як потужний засіб зміцнення здоров'я населення, забезпечення його високої працевздатності та якості життя. Водночас в Україні склалася традиційна підготовка студентів у ВЗО, де фізичне виховання є невід'ємною частиною професійної підготовки фахівців.

Фахівець із фізичного виховання відіграє ключову роль у реалізації соціальних цілей і завдань фізичної культури та спорту. Тому сучасне європейське суспільство розглядає вчителя та викладача фізичного виховання не стільки як фахівця, що має знання, уміння та навички в професійній сфері, скільки як фахівця з пропаганди здорового способу життя, валеологічного ставлення до свого здоров'я, як людини, що підвищує мотивацію в підростаючого покоління до занять руховою діяльністю, залучає молодь до занять різними видами спорту [5, с. 46].

У сформованих ринкових відносинах, коли можливості державної підтримки фізичної культури та спорту істотно обмежені й відбувається його комерціалізація та професіоналізація, вища школа змушені відповідно до Болонського процесу оптимізувати підготовку майбутніх фахівців, шукати нові шляхи впровадження фізичного виховання, що сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню особистісного потенціалу студентської молоді. Проте в сучасних умовах суспільство України виявилося неготовим усвідомити значення фізичної культури та спорту для виховання гармонійно розвиненої особистості та зміцнення здоров'я студентської молоді [6, с. 117].

Широке впровадження загальноєвропейських освітніх проектів, зокрема вимог Болонської декларації, спонукає вищу школу постійно вдосконулювати процес підготовки педагогічних кадрів, зокрема, у сфері фізичної культури, згідно із сучасними суспільними потребами. Впровадження європейських стандартів підготовки студентів вимагає від керівництва вищих закладів освіти перегляду концепції організації навчального процесу, який повинен забезпечити конкурентоспроможність системи підготовки фахівців на світовому ринку освітніх послуг. Сучасний викладач із фізичного виховання – це фахівець, який повинен оволодіти теоретичними та практичними компетенціями у професійній діяльності, мобільно й креативно реагувати на зміни в процесі виконання своїх функціональних обов'язків [12, с. 87–89].

Нині базовим документом під час організації навчальних занять із фізичного виховання у ВЗО є наказ МОНУ «Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах» [11], де у розділі 3 говориться про включення в навчальні плани з усіх спеціальностей обов'язкових навчальних занять із фізичного виховання протягом усього періоду навчання, за винятком останнього випускного семестру, в обсязі 4 год на тиждень. Однак більшість ВЗО залишила цю дисципліну тільки на 1 і 2 курсах і скоротила в навчальних планах години на фізичне виховання до 2 год на тиждень на користь інших дисциплін, посилаючись на велике завантаження студентів. Але проведення одного заняття на тиждень з фізичного виховання не є доцільним, оскільки не в змозі забезпечити виконання оздоровчих і виховних функцій [1].

Окрім того, дослідження Г.П. Грибана [4] показали, що заняття з фізичного виховання варто розглядати як засіб відновлення та

стимуляції розумової діяльності студентів, а не як додаткове академічне навантаження. Та й переведення студентів на самостійні заняття фізичною культурою сьогодні є невіправданим і передчасним. Причинами цього є низький рівень свідомості студентів і недбале ставлення до власного здоров'я; відсутність критеріїв оцінки стану здоров'я фахівців, які влаштовуються на роботу; слабка матеріально-технічна база, яка не в змозі забезпечити індивідуальні бажання студентів щодо занять фізичними вправами у вільний час; низька фізична підготовленість більшості студентів та їхній недостатній фізичний розвиток; значна частка інвалідності, фізичних вад і захворювань (до 20,0 %) серед студентів, які потребують занять за спеціальними реабілітаційними методиками; необхідність перекваліфікації викладацьких кadrів, зміни програмного забезпечення та підготовки кadrів у фізкультурних ВЗО тощо [3].

Інтеграція українських ВЗО в загально-європейський освітній простір, підвищення мобільності учасників навчального процесу висувають нові вимоги також до програм навчання. У зв'язку з цим досить актуальним стає питання відповідності змісту програм дисципліни «Фізичне виховання» у ВЗО та дотримання принципу наступності зі шкільними програмами згідно зі світовими тенденціями в цій області. Сьогодні відсутня система й конкретна програма формування фізкультурно-оздоровчої компетентності, що передбачає єдність виховання ЗСЖ і взаємодії із зовнішнім середовищем, духовним вихованням і підвищення рівня культури молодого покоління. Однією з основних причин такого стану, як зазначають В.С. Мунтян і В.І. Пліско [10], є недостатній рівень фізичної освіти в родині, школі, навчальному закладі й у країні загалом. Фізичне виховання часто розглядається як другорядна дисципліна. Бракує системи заходів впровадження в навчально-виховний процес інтегральних фізкультурно-оздоровчих програм виховання все-бічно гармонійної особистості.

У розвинутих країнах система фізичного виховання функціонує по-іншому. У політиці європейських держав наголошується на інтеграційній, культурній, рекреаційній ролі фізичної культури, а також її толерантності.

Вивчаючи досвід американських та європейських колег, О.В. Попрошаєв зазначає [13, с. 37], що в більшості університетів не має ні кафедр фізичного виховання, ні занять із фізичного виховання як таких (фізичне виховання не входить до більшості навчальних планів). Студенти самі дбають про свій фізичний розвиток, про власне

здоров'я та належний рівень працевздатності. У них дуже розвинений студентський спорт (змагання) і навіть непрофесійний (масовий) спорт, чому сприяє наявність потужних центрів студентського спорту при ВЗО. Окрім того, більшість вищих закладів освіти Європи та США мають велику кількість спортивних баз, що дає змогу проводити роботу спортивних секцій у позанавчальній час без обмежень.

Діти та їхні батьки усвідомлюють, що досягнення в спорті забезпечують їм безкоштовне навчання в коледжі або університеті (навчання в коледжах та університетах США платне й плата дуже велика навіть для багатьох американських родин) та отримання стипендії. Під час вступу до ВЗО її адміністрація звертає увагу на досягнення абітурієнтів у спорті, мистецтві, громадській роботі й зараховують тих, хто особливо виявив ініціативу, і тих, хто, як вони вважають, додають яскравості та різноманітності в житті навчальної установи. Спортивні стипендії США – це часткове або повністю безкоштовне навчання, проживання, харчування, підручники в університеті [9].

Конструктивний аналіз функціонування системи фізичного виховання в США та країнах Європи уможливив з'ясування основних аспектів фізичного виховання в освітніх установах, серед яких, як зазначають В.М. Корягін та О.З. Блавт [9], такі: 1) широка пропаганда ЗСЖ й розуміння урядом важливості такого соціально-фактора, як фізична культура та спорт; 2) належна матеріальна база в освітніх установах для занять фізичною культурою та спортом. Практично всі школи США мають свій стадіон, а також басейни, спортивні зали тощо, що дає змогу учням і студентам займатися фізичною культурою та спортом не тільки в обов'язкових формах заняття фізичним вихованням, але й у позанавчальній час; 3) кадрові можливості освітніх установ, що полягають у належному забезпеченні не лише фахівцями фізичного виховання, але й кваліфікованими тренерами з різних видів спорту; 4) наявність моральної й матеріальної мотивації: безкоштовні заняття, забезпеченість спортивною формою, безкоштовними обідами, транспортом; 5) належне медичне забезпечення, що унеможливлює допуск хворих дітей і студентів до заняття фізичною культурою та спортом і дає змогу оперативно корегувати їхній стан здоров'я.

Реорганізація викладання фізичного виховання у ВЗО України на штатл європейських і американських потребує потужної матеріально-технічної бази, тому цікавою є ідея організації центрів студентського спор-

ту у ВЗО відповідно до ст. 14 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», але досить проблемною щодо їх фінансування [7].

Скасування ж дисципліни «Фізичне виховання» у ВЗО іде усупереч із реалізацією Національної доктрини розвитку фізичної культури та спорту України, яка спрямована на вирішення таких завдань: формування у молодісти сталіх традицій і мотивації щодо фізичного виховання та масового спорту як важливого чинника забезпечення ЗСЖ, удосконалення форм залучення до регулярних і повноцінних занять фізичною культурою та спортом, сприяння поширенню клубної системи у сфері фізичної культури та спорту [15].

Але, як зазначає В.В. Приходько, з огляду на започатковані кардинальні зміни в українській вищій школі, які визначаються змістом Болонського процесу, можна без перебільшення стверджувати, що наступні роки визначать назавжди долю звичного для нашої країни «Фізичного виховання». Адже фундаторами Болонського процесу, або ж створення європейського простору сучасної вищої освіти, виступили країни, у яких не лише немає аналогічної утилітарної навчальної дисципліни, але й немає соціальних підстав вважати її важливою. Тож украй необхідним треба вважати аналіз нової для системи фізичного виховання ситуації, що виникла; пошук обґрунтованого місця предмета «Фізичне виховання» в контексті його бажаних трансформацій [14].

Висновки з проведеного дослідження.

Погоджуємося з думкою В.В. Приходько, що у зв'язку із визначеними конкретними для країн-учасниць Болонського процесу спільними заходами, а саме формуванням спеціалістів широкого профілю, скороченням терміну базової вищої освіти, введенням накопичувального перевідного кредиту, єдиного Додатку до диплому тощо, в Україні навряд чи вдасться зберегти дисципліну «Фізичне виховання» у її нинішньому утилітарному змісті та формах організації навчального процесу [14, с. 31–36].

Але сьогодні, на нашу думку, дисципліна «Фізичне виховання» повинна бути обов'язковою для студентів усіх спеціальностей ВЗО України, оскільки матеріально-технічна база більшості з них ще не відповідає якісним і кількісним вимогам для переведення студентів на факультативну (секційну) форму заняття, з одного боку, а з іншого – у студентів ще слабка мотивація для самостійної роботи з фізичного виховання. Збереження академічних занять із фізичного виховання у ВЗО України дає змогу охопити руховою активністю всю молодь, а отже, позитивно впливати на якість підго-

товки майбутніх фахівців, виховувати в них високий рівень психофізичних якостей, необхідних у професійній діяльності, зберегти та зміцнити їхнє здоров'я, що допоможе забезпечити студенту успіх і мобільність в європейському освітньому просторі.

Поряд із цим необхідно розвивати спортивну матеріально-технічну базу вищих закладів освіти України, здійснювати перевідготовку кадрів, розробляти та впроваджувати інноваційні педагогічні технології в навчально-виховний і тренувальний процес із метою збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді; поступово розширювати секційну роботу за вибором студента, як це запроваджено в розвинутих світових та європейських країнах. Адже інтеграція в європейський освітній простір даст змогу студентам розглядати фізичне виховання як спосіб життя, що, у свою чергу, сприятиме у вирішенні цілеспрямованої перспективи та досягнення успішності у своїй подальшій професійній діяльності, збереженню та зміцненню здоров'я.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на виявлення та вивчення інших проблем розвитку й удосконалення фізичного виховання у світлі інтеграції України до Болонського процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воліваха П.О. Викладання фізичної культури у вищих навчальних закладах в світлі реформи вищої освіти. URL: http://www.rusnauka.com/31_NNP_2015/Sport/0_198110.doc.htm.
2. Головатенко О.М., Зуєнко М.І., Олексієнко Я.І. Фізичне виховання студентів ВНЗ України в умовах євроінтеграції. Проблеми та перспективи. Вісник Черкаського університету. Серія: «Педагогічні науки». № 4. Черкаси, 2017. С. 56–62.
3. Грибан Г.П. Проблеми фізичного виховання в умовах євроінтеграції. Буковинський науковий спортивний вісник. Вип. 3. Чернівці, 2007. С. 6–10.
4. Грибан Г.П. Влияние занятий физическими упражнениями на быстроту протекания мыслительных процессов у студентов. Молодежь третьего тысячелетия: гуманитарные проблемы и пути их решения: сб. науч. ст. в 3-х т. Одесса: ИСЦ, 2000. С. 414–420.
5. Гринченко І.Б. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання: досвід європейських країн. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2014. Вип. 42. С. 39–50.
6. Гусак В.В., Слобожанінов П.А., Слобожанінов А.А. Проблеми розвитку фізичного виховання в Україні. URL: <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/viewFile/58373/54271>.
7. Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3808-XII (із змінами та доповненнями) «Про фізичну культуру і спорт». URL <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.
8. Зеленюк О.В., Биковська А.В. Трансформація навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у контексті

Болонської декларації. Молода спортивна наука України: збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 10. Т. 3. Львів: НВФ «Українські технології», 2006. С. 373–378.

9. Корягін В.М., Блавт О.З. Інформаційна інтерпретація устрою фізичного виховання й системи контролю в освітніх установах. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/11642>.

10. Мунтян В.С., Пліско В.І. Фізичне виховання у контексті положень нового Закону України «Про вищу освіту». Вісник Чернігівського національно-педагогічного університету. 2014. Вип. 118. Т. 1. С. 222–226.

11. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 січня 2006 р. № 4 «Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спор-

ту у вищих навчальних закладах». URL: <http://www.naukiev.ua>.

12. Пасічник В.Р. Реалізація основних напрямів Болонського процесу у підготовці вчителів фізичної культури у польських ВНЗ. Проблеми фізичного виховання і спорту. Луцьк, 2010. № 6. С. 87–89.

13. Попрошаєв О.В., Білик О.А., Острівський М.В. Фізичне виховання в контексті інтеграції в загальноєвропейський освітній. Спортивна наука України. 2015. № 2 (66). С. 36–43.

14. Приходько В.В. Болонський процес і майбутнє вузівського фізичного виховання. Теорія і практика фізичного виховання. 2004. № 2. С. 31–36.

15. Указ Президента України від 28 вересня 2004 р. № 1148 «Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту України». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004>.